

Verslag Werktafel 2 de Levende Vicus Portaal, 22 oktober 2024

Aanwezig waren van Portaal: Jet Bicker Carten, Rene Prins, Marisa Kok, Floor Hendriks, Kian Arron, Jan van der Geest, Koen Vos, Tijmen van Zaanen, Anneke Hazebroek

Van de Sleutels: Sandra van Straaten

Vanuit de wijk: Marten Ris, Ria van der Zwaan, Walter Schrader, Tony van der Haar

Inleiding

Het voorbereidingsteam o.l.v. Bas Oudenaarden (trainee bij Portaal), Dorothee Olthof (Prae-archeologie en educatie) en Ludy Feyen (beeldend kunstenaar/bewoonster Meerburg) begonnen een opfris moment n.a.v. de vorige werktafel van 8 dec 2023. Project Grensland werd destijds afgesloten met de opbrengst van de ontwerpwedstrijd voor bewoners en een uitwisseling met kunst & bewonersparticipatie bij Hadrian's Wall in Noord-Engeland: het overzeese deel van de Romeinse Limes. Het bezoek aan Engeland bracht veel inspiratie voor mogelijke verbeeldingen van het Romeinse (en middeleeuwse en hedendaagse) erfgoed in de nieuwe wijk. Bijvoorbeeld een waterspeelplaats, geïnspireerd door een Romeins badhuis, een maquette van het Romeinse fort en de vicus (het kampdorp) en een meterslang mozaïek waarop de lange geschiedenis van dit stukje Leiden te zien is.

De werktafel van 8 december benadrukte dat een goede erfgoedpraktijk drie gebieden omvat:

- Educatie, de mensen leren over het verleden en verhouden zich er zelf actief toe
- Het sociale domein, erfgoed als middel om de sociale cohesie te bevorderen en doelgroepen te ondersteunen
- Economie, erfgoed als aanleiding voor economische activiteiten
- In en om Park Matilo wordt al goed gewerkt aan de educatieve kant van het erfgoed. Regelmatig zijn er rondleidingen en activiteiten en er zijn lessen voor scholen. Het sociale domein wordt ook af en toe aangesproken, bijvoorbeeld tijdens de Buurtcamping en het diverse vrijwilligerswerk dat in het park plaatsvindt. Hier kan echter nog meer aandacht voor komen. De economische component is de lastigste van de drie en wordt dan ook nog nauwelijks ingezet. De initiatiefnemers van deze werktafel vinden het een interessante uitdaging om juist ook hier aandacht aan te besteden. De aanstaande wijkvernieuwing biedt hiervoor unieke kansen.

3 tijdperken Meerburg/Matilo

Bas gaf een uiteenzetting middels de vele plattegronden van het gebied Meerburg en de Rijn door de tijd heen. In vogelvlucht beschouwd waren dat 3 periodes:

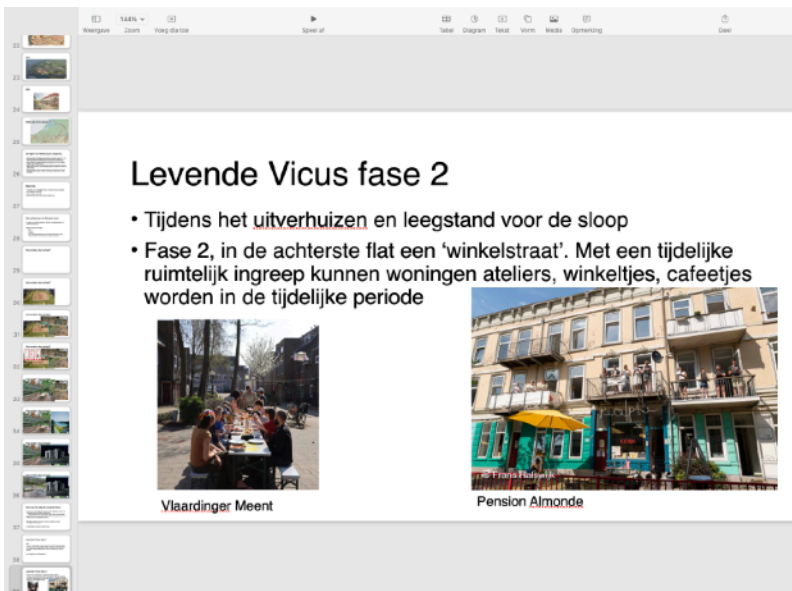
- Castellum
- Klooster
- Kassen

Hogere zelf-afwaterende gronden vlak naast de Rijn overtuigen de Romeinen om Meerburg als locatie te kiezen. Ze vestigen een fort en graven ernaast het Kanaal van Corbulo. In ruim 200 jaar tijd ontwikkeld Castellum Matilo zich tot een nederzetting met ruim 1.000 inwoners die voor de Romeinse grensregio van groot belang is. Die 200 jaar bewonings-sedimentatie zorgt voor extra vruchtbaarheid.

Een klooster (en kasteel Rodenburg) vestigen zich om de zelfde redenen op het hogere land. Het gebied wordt gebruikt om een convent te vestigen met appelboomgaarden en linnen laken productie. Na de beeldenstorm wordt het klooster onteigend door de gemeente Leiden.

Net als elders (zoals hier in de buurt Linge en Boskoop) in de regio zoekt tuinbouw vruchtbaardere grond op tussen de zee van veen-velden. Bijna 400 jaar is Meerburg een tuinbouwgebied van lokaal belang. Door het high-value grondgebruik bouwt de gemeente de wijken Meerburg en Roomburg om die tuinbouw heen. De Rivierenbuurt is gebouwd op 'vrije' weilanden.

Een vierde tijdlaag is de bebouwing zelf. De 12 flats in 3 carrés zijn, zeker na een flinke herstructurering, ook erfgoed.

The image shows a presentation slide titled "Levende Vicus fase 2". The slide contains the following text:

- Tijdens het **uitverhuizen** en leegstand voor de sloop
- Fase 2, in de achterste flat een 'winkelstraat'. Met een tijdelijke ruimtelijk ingreep kunnen woningen ateliers, winkeltjes, cafeetjes worden in de tijdelijke periode

Below the text are two photographs:

- The left photograph shows a group of people sitting at a table outdoors, with the caption "Vlaardinger Meent" below it.
- The right photograph shows a multi-story building with a ground-floor shopfront, with the caption "Pensioen Almonde" below it.

De Levende Vicus

Ludy en Bas lichtten het idee van de Levende Vicus toe. Een Vicus is een dorp met waar de ondersteunende economie van een fort plaats vindt. Denk aan schoenmakers, dakpannenbakkers en timmerlieden. Ook was er handel en voedsel in de vicus te vinden. Dat concept van een vicus willen we graag inzetten om te derde erfgoed-peiler te bewerkstelligen: economie.

Daartoe hebben we het idee van de Levende Vicus bedacht (zie bijlage 1 voor mee details). De Levende Vicus zou de wijkeconomie van de nieuwbouw situatie kunnen worden, en om daar te komen voeren we het plan in 3 fases uit:

1. In de huidige projectwoning beginnen we erfgoed gerelateerde projecten te ontplooiën.
2. In de tijdelijke leegstandssituatie kunnen we vrijgekomen woningen inzetten als bedrijfs- en atelier-ruimtes. Hiermee creëren we een kleine winkelstraat.
3. Als fase 2 een succes is, kunnen we in fase 3 permanente bedrijfsruimtes realiseren waar die erfgoed-economie in kan plaats vinden.

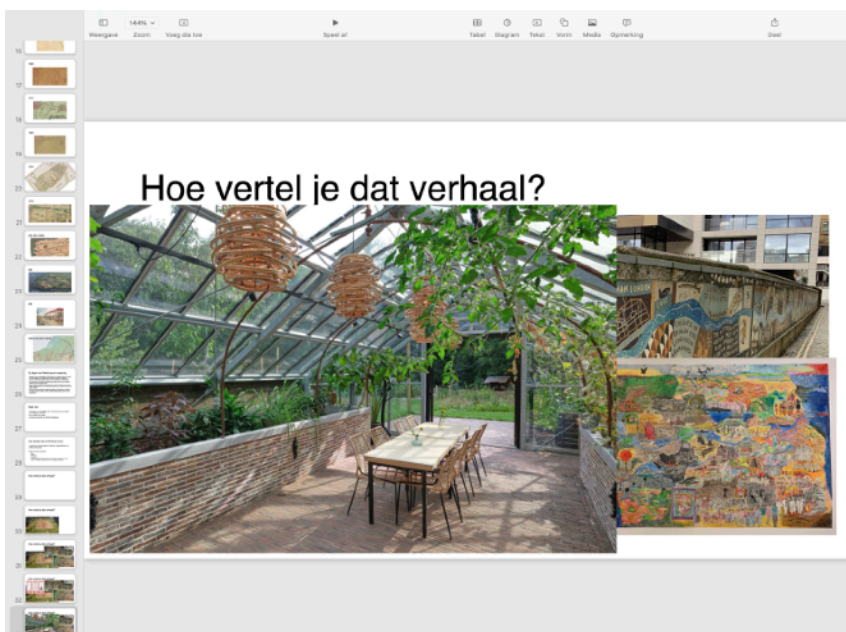
De Werktafels

Onder leiding van onze dagvoorzitter Guido Enthoven (directeur IMI) werden er drie tafels ingericht met 3 thema's: wijkeconomie, archeologie, en kunst & samenleven, die respectievelijk door Bas, Dorothee en Ludy begeleid werden.

Werktafel Wijk Economie

Aan de eerste werktafel werd nagedacht over de wijk-economie en het idee van de Levende Vicus. Veel waarde werd gehecht aan ruimte voor experiment. De vraag is daarbij vooral hoe je die ruimte om te spelen kan behouden in de nieuwe situatie. Een kern-zorg is de noodzaak om te renderen als verhuurder van de ruimte, en daarmee ook als huurder van de ruimte. Ook hebben we veel aandacht besteed aan zorg bestendig bouwen, en de ruimte die thuiszorg of mantelzorgers misschien nodig hebben.

Er was sowieso veel enthousiasme over het plaatsen van een kas tussen de gebouwen. Daarnaast waren deelnemers enthousiast over 'klassieke' bedrijfsruimtes, met bijvoorbeeld een winkelierswoning er boven. Een laatste interessante observatie is dat de huidige garage boxen waarschijnlijk al economisch gebruikt worden. Dit is een kans om fase 1 nu al te versterken en in de komende tijd relatief makkelijk meer ogen op de straat te organiseren.

Ideeën

- ☆ Fase II ruimte om te spelen
- ☆ Fase III Ruimte reserveren in de nieuwbouw voor Experiment. Hoe hand je die ruimte.
 - ↳ Ook geld.
- ☆ Buurthuis als kans.
 - ↳ van ook hier!
 - ↳ Koppelen met gemeentelijk etc.
- ☆ Levensloop bestendige ruimtes reserveren
 - ↳ alvast voor de dubbele vergrijzing.
 - ↳ Kangaroo woningen
 - ↳ ophangen aan het balkon!
- ☆ Bedrijfs woningen aan de winkel.
- ☆ Ruimte voor pop-ups wisselend programma's
- ☆ Die Kas! → Met een koffie machine.
- ☆ Echt flexibele ruimtes in fase III kan bu weer worden worden.
- ☆ faciliteiten gewild: Kapper, sluis, ontmoetingspunt, Post kantoor, Bakker etc.

Werkelijkheden

- ~~Roo.~~
- De nood te renoderen.
 - ↳ Kan het wel?
- ~~Levensloop~~
- Levensloop bestendige opgave
- Flexibele panden?
- Geldstromen koppelen.
- ↳ Dubbele vergrijzing
- ↳ Tenzamenheid. → Rolgemeente.
- ☆ Buurthuis Blijft!
- Wat hou je bij partners, wat doet betaald.
- ↳ Behaafte aan faciliteiten → winst Romein
- Mist aan vicus. → Agrarische activiteiten
- ☆ Garageboxen wat daar mee? → Nu al fase I
- Woningen opheffen in fase II.

Werktafel De verbeelding van de archeologie

Aan de archeologie-tafel werd naar hartenlust en zeer creatief gebrainstormd hoe de Romeinse en middeleeuwse archeologie en de kassen uit de recentere geschiedenis verbeeld kunnen worden in de nieuwe wijk. De ideeën varieerden van huisnummers in Romeinse cijfers, urnen, scherven en planten uit de historische tijden tot verschillende thema-entrees van de nieuwe flats (castellum, klooster en kassen) en zelfs economisch interessante zaken als een hammam (stamt immers rechtstreeks af van het Romeinse badhuis) en een kanoverhuur (na verbreding van de sloot). In de nieuwbouw zouden Romeinse (en middeleeuwse en kas-achtige) architectuur-elementen kunnen komen, het meterslange mozaïek werd stevig omarmd, net als de Kas van Bas als plek van ontmoeting. Op de foto hieronder zijn alle ideeën na te lezen.

Mooie Ideeën

- landschap: urnen, scherven, planten uit Romeinse tijd, fruitbomen, bloembakken van geulachten wijgen
- mozaïek met historie van wijk
- Verbinding Abiona (Gschip), Makilo en wijk met water
- Kanaën naar Leiden Centrum: bootshappen door met de boot
- sloot verbreden en benutten
- Wijklichten in de wijk: Romeinse weg in wijk doorvoeren
- Kas in wijk om samen te komen
- badhuis/hammam: Romeinse elementen in nieuwbouw → zuilen, frissen etc., metaalverbanden

De praktische kant

- financiën
- partners
- Verbeelding van het erfgoed
- Poort(en) naar de wijk en in de wijk: huisnummers in Romeinse cijfers

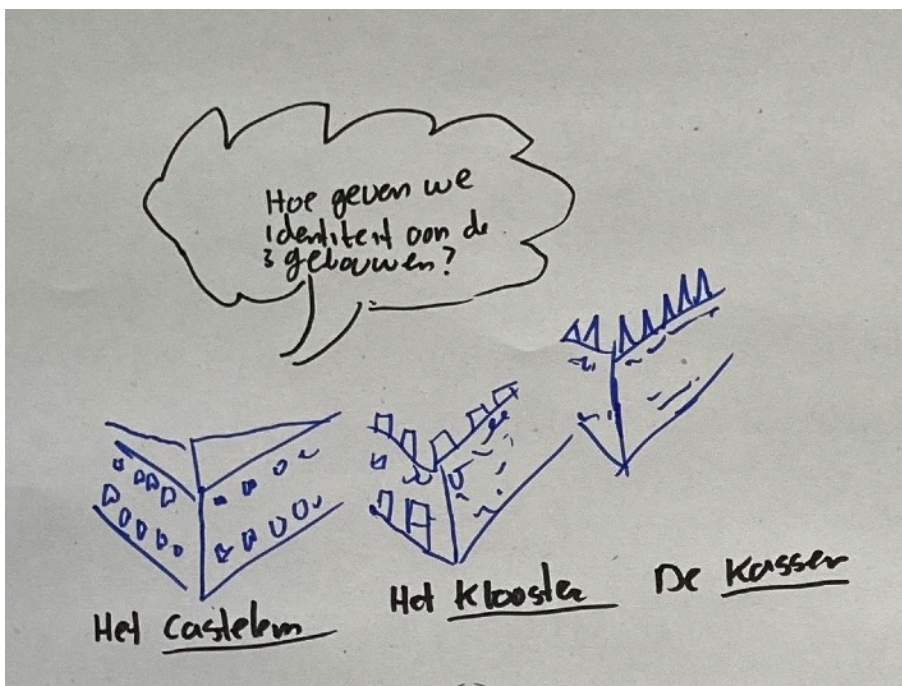
De enige praktische beperkingen zagen we (vooralnog) in het financiële plaatje en in het vinden van de juiste partners.

Werktafel Kunst & Samenleven

De volgende ideeën werden er getekend en gedroomd:

1. Een wandeling door de wijk met herinneringen van bewoners en van de geschiedenis verbeeld en dat tevens
2. Als spreuken en kunst in de poorten van de gebouwen.
3. Een waterspeelplek
4. Spelletjes uit de oudheid buiten in het groot gemaakt zoals Molewieken.
5. De plattegronden van de wijk op een muur verbeeldt of als transparanten over elkaar heen te zien.
6. De vraag hoe geven we identiteit aan de drie gebouwen - het Castellum, het Klooster, de Kas-
7. De levende Vicus als winkelstraatje met koffieplek en leuke dingen te zien/te doen.
8. Een grote openbare kas als ontmoetingsplek met druiven/kiwibessen/etc.
9. Kanaal van Corbulo te gebruiken om te vissen, super, kajakken door de wijk en verder.
10. Sporttoestellen in het park/de wijk en een badhuis, in een ruïne van een flat.

Hiernaast werden er opmerkingen gemaakt over het belang van beheer, financiën, menskracht en organisatie van dergelijke voorzieningen. Een andere vraag was: hoe houden we de ideeën vast voor in de toekomst?

Na de levendige discussies bij de diverse tafels begeleidde Guido de hele groep langs de drie tafels. Een aantal ideeën overlapte elkaar en sommige ervan versterkte elkaar zelfs. Het merendeel zaide veel enthousiasme bij de aanwezigen. Het werd duidelijk dat de betrokkenheid vanuit de wijk en de woningcorporaties groot is en er door vanuit meerdere oogpunten te kijken nieuwe verbanden gelegd kunnen worden. De wens werd uitgesproken voor meerdere brainstormsessies straks met de architect(en) om ze te inspireren het verleden creatief terug te laten komen in de nieuwbouw. Mogelijk zou deze wens zelfs in het formuleren van de opdracht aan de architect(en) verankerd kunnen worden.

Bijlage 1

Prikbord Faro

Bewonersinitiatief ‘De Levende Vicus – erfgoed en lokale economie’ in Meerburg, Park Matilo, Leiden

De wijk Meerburg in Leiden ligt in de bufferzone van UNESCO Werelderfgoed-site Park Matilo, onderdeel van UNESCO Werelderfgoed De Neder-Germaanse Limes. In deze wijk gaan 260 sociale huurwoningen plaatsmaken voor nieuwbouw. De ligging van de wijk naast dit markante erfgoed vraagt om een bijzondere aanpak van de wijkvernieuwing, met aandacht en ruimte voor het verleden van dit stukje Leiden.

Tijdens het participatietraject voor de wijkbewoners in 2022-2023 bleek dat de bewoners veel waarde hechten aan een groene, duurzame en sociale wijk met een duidelijke verbinding met het erfgoed: <https://parkmatilo.nl/bewonersparticipatie-en-erfgoed-in-het-ontwerp-voor-de-nieuwe-rivierenbuurt-leiden-meerburg/>

UNESCO, ICOMOS en De Raad van Europa zijn het er allen over eens dat een goede erfgoedpraktijk aan drie aspecten van het leven ten goede komt: aan kennisvermeerdering/educatie, aan het sociale domein en aan het economische domein (werkgelegenheid, armoedebestrijding).

In Park Matilo worden al sociale en educatieve activiteiten ontplooid, zoals de stadstuinen, de historische tuinen, de wijngaard, het voedselbos, de boogschietvereniging en bezoekerscentrumpje de Fabrica met educatieve programma's omtrent het Romeinse verleden. Wij willen de uitdaging aangaan om tijdens de wijkvernieuwing te experimenteren met het economische domein, het lastigst te realiseren erfgoed-domein van deze drie. In Meerburg is dit echter een aspect dat zeer veel zou kunnen bijdragen aan het welzijn en woongenot van de wijkbewoners. Het project kan dienen als leertraject en voorbeeld voor wijkvernieuwingen in combinatie met erfgoed elders in het land.

De Levende Vicus

Bewoners en woningcorporatie Portaal hebben de wens de nieuwbouw van Meerburg te verbijzonderen. Deze bezieling zorgt ervoor dat het wonen in de nieuwbouw aangenaam blijft, er ruimte is voor ontmoeting en gemeenschapszin en zorgt er voor dat het bijzondere lokale erfgoed benut wordt.

Dit bevat twee componenten:

Ten eerste is er de wens om een wijk te bouwen die zich relateert aan het erfgoed uit Park Matilo. De Romeinse en Middeleeuwse geschiedenis maakt deze locatie uniek.

Daarom is het goed als de nieuwbouw deze locatie op zijn minst reflecteert en het liefste betekenisvol omarmt.

Ten tweede is er de wens voor een brede wijk economie. Kleine bedrijvigheid in de vorm van ateliers, winkeltjes, kleine werkplaatsen en kleinschalige horeca. Dit zorgt voor een zelfredzame buurt die beter op zichzelf functioneert. Mensen kunnen dan in de wijk het geld verdienen waar ze de huur mee betalen.

Dit komt samen in het idee voor de Levende Vicus. Een vicus is een aanpalend dorp naast een Romeins fort. Hierin vond de bedrijvigheid plaats die een legereenheid nodig had om te

functioneren. Schoenmakers, metaalwerkers, timmerlieden en andere ambachten waren hier te vinden. Maar ook voedselvoorzieningen, voorzieningen voor reizigers zoals herbergen, en de economie die meekwam met de families van de soldaten die op dat moment gestationeerd waren in het fort. Je kan voor je zien dat dit een zeer diverse mix was waar heel Europa- en verder- samenkwam. Soldaten uit Syrië en Spanje brachten familie, (eet)gewoontes en handel mee. Het is een situatie die veel overeenkomsten vertoont met de bevolking van de wijk op dit moment: (hyper)divers, ondernemend en verwelkomend. Zouden we anno 2024 (en verder) ook weer kunnen zorgen voor een bloeiende lokale economie in Meerburg, met het erfgoed in Matilo als aanjager en inspiratie?

De Levende Vicus is een project dat moet leiden tot een nieuwe buurt waar het beste van de bewoners naar voren kan komen. Geïnspireerd door de vicus die in vroegere tijd tegen het fort aan lag, willen we (de bewoners) nu gaan kijken of we zo'n zelfde kleinschalige economie kunnen opwekken in Meerburg. Dit doen we in 3 fases:

Fase 1: We betrekken de projectwoning die Portaal ter beschikking stelt in de wijk om daar te beginnen met het opwekken van de lokale economie. Hierin gaan we enerzijds handarbeid van erfgoed-vaardigheden uitvoeren, als productiepraktijk en in de vorm van workshops. Te denken valt aan ambachten zoals textiel, pottenbakken, mozaïek e.d. Anderzijds gaan we kijken of we bewoners en omwonenden kunnen aanmoedigen om de woning te gebruiken als proeflocatie voor ondernemerschap. Veel mensen willen wat doen, een koffiehuis, een eigen bedrijf, fietsen repareren, maar kunnen daar nog niet mee beginnen omdat de risico's te hoog zijn. In de projectwoning kunnen bewoners experimenteren met ondernemerschap en klanten zoeken, zodat ze erachter kunnen komen of ze de sprong naar 'echt' ondernemerschap (inclusief de bijkomende kosten) aan kunnen.

Fase 2: In de tijdelijk situatie tussen uitverhuizing en sloop verplaatsen we de Levende Vicus naar 'de achterste flat', en breiden we het dorp uit met meerdere woningen. Woningen op bovenverdiepingen worden gebruikt als kantoren en werkplaatsen van kunstenaars, start-ups, en erfgoed-gerelateerde vakmensen. Op de eerste verdieping verkopen mensen hun waren, zoals de Romeinse vicus-bewoners dat 2000 jaar geleden deden. Tijdelijke interventies maken de eerste verdieping voor het brede publiek toegankelijk, daardoor wordt de vicus ook echt een dorp. Door op deze manier creatief beheer van de leegstand toe te passen, leren we of de wijk haar economie kan dragen.

Fase 3: Naar aanleiding van de lessen en resultaten van de Levende Vicus wordt in de nieuwbouw van Meerburg ruimte opgenomen waar de vicus zich op permanente basis kan voortzetten. Door MOG/BOG op mooie doorloop locaties wordt het park de wijk ingetrokken, en word de wijk verleid naar het park te gaan. Ondertussen zorgt de loop voor mooie kansen en locaties voor ondernemerschap onder bewoners. Meerburg wordt een levendige buurt waar toeristen graag hun fiets of wandeltocht langs de Limes beëindigen in de herberg. De Eritrese familie heeft geleerd dat hun concept populair is en betaalt marktconforme huur voor hun koffiehuis. In andere ruimtes huurt de overkoepelende organisatie meerdere ruimtes. Voor sommige ruimtes wordt huurvermindering gebruikt ter compensatie voor hun maatschappelijke bijdrage aan de wijk.

Deze Faro-aanvraag richt zich met name op de experimentele Fases 1 en 2 van het project. Het bewonerscomité van Meerburg, Stichting Salix, Stichting Mooi Matilo en woningcorporaties Portaal en De Sleutels willen samen met de gemeente Leiden en erfgoed-instanties zoals het RMO, ArcheoHotspots en de Faculteit Archeologie van de Universiteit Leiden, maar ook met wijkinitiatieven elders in het land, zoals het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve

Bewoners en Stad in de Maak verkennen hoe we erfgoed, sociale woningbouw en lokale economie tot een mooi en krachtig geheel kunnen maken.

Dit initiatief past binnen het thema van de Faro-uitvoeringsagenda 'Erfgoed als hulpbron en partner in het sociale domein', maar raakt ook aan het thema 'Dynamische leefomgeving'.